

REPORTATGE

La solitud de la cultura

Davant d'una crisi econòmica que obliga a la redefinició, i desplaçada per la ciència i la tecnologia, el sector sent que no és al centre del debat social en un moment de grans canvis

Sabem que la gent de la cultura sempre s'està queixant, però no és clar si fa efecte: només un 1,2% dels Fons Europeus per a la Recuperació que rebí Espanya es dedicaran a la cultura. És, de llarg, el capítol més minso de tots, 1.650 milions dels 140.000 que s'haurien de repartir per tot l'Estat entre el 2021 i el 2026, molt per darrere d'altres apartats, com les inversions en ciència (9.898 milions) o la modernització de l'administració (8.630 milions). S'inicia un procés d'enginyeria social a gran escala, però la veu de la cultura no hi tindrà gaire a dir.

No és l'única decepció respecte de les injeccions postpandèmia que ha de rebre el sector de la cultura a Catalunya. Enguany es recuperaven els efectes pràctics de la cocapitalitat, un conveni que el govern del PP havia reduït a zero, però que el 2021 ha acabat significant 20 milions d'euros de subvencions directes a 37 entitats de Barcelona, gràcies a l'acord entre l'alcaldeessa Ada Colau i el president del govern Pedro Sánchez. Però, malgrat que els fons han estat garantits també per al 2022, la recepció ha estat més aviat tèbia. Judit Carrera, directora del Centre de Cultura Contemporània de Barcelona (CCCB), remarca que la cocapitalitat "no ha servit per recuperar l'ambició dels projectes d'abans del 2008. Aquest finançament s'hauria de donar per fet: Barcelona té una capitalitat cultural inqüestionable, sense comparació a l'Estat, i el reconeixement hauria de ser estructural". I rebla el clau: "A més, hi ha molts dubtes sobre les quantitats que arriben i si s'haurà de negociar any a any amb el govern de torn".

Els malestans soterrats també esclaten en forma editorial. Marc Roig, antropòleg i docent especialitzat en producció i gestió cultural, acaba de publicar *Barcelona, cultura sense capital* (Publicacions Abadia de Montserrat), una repassada demolidora a 30 anys de polítiques culturals a la ciutat "que s'han fet per a una Barcelona turística, poc social, i que respon poc a la vitalitat ciutadana".

Daniel Gasol, artista i doctor per la Universitat de Barcelona, ha tret *Art (in)útil*. Sobre com el capitalisme desactiva la cultura (Raig Verd), reflexió "sobre com el capitalisme crea formes de fer, d'existir, de relacionar-se, en les quals s'estimula constantment la idea de treballar dur per arribar lluny i, encara que això sigui una enganyifa, les arts funcionen amb les normes del sistema capitalista en comptes de qüestionar-lo", assegura a Quadern. "Potser la meua mare és més lliure fent un quadre de punt de creu que un artista fent una convocatòria".

Els més crítics diagnostiquen uns problemes del passat que es tornen més rellevants quan el món està discutint, justament, com hauria de ser el futur. A Barcelona i a Catalunya passen pels següents eixos.

1 La gran transformació. S'ha convertit en un clixé dir que la pandèmia ha accelerat uns canvis que ja s'estaven produint. En el cas de la cultura, la diagnosi és transversal tant si et trobes a dalt de tot del sistema com si n'ets un crític radical, i es pot resumir en una paraula que emergeix en totes les converses: "Complexitat". Segons Pepe Serra, director del MNAC, "es tracta d'un procés de transformació en positiu, d'actualitzar les velles missions. S'està accentuant la idea de servei social: entendre que no hi ha un públic sinó mil, diversificar els relats, atendre cada cop més minories, facilitar l'accés, ser inclusivus, dialogar en comptes d'imposar, ser més participatius, més col·laboratius", deixa anar tot seguit. Si en el passat la cultura es dedicava a la producció d'idees excepcionals, cànons i jerarquies fortes, avui aquest paper l'han adoptat l'economia i l'enginyeria, mentre que la cultura vol ser tan horitzontal i contrària al darwinisme social com sigui possible.

La ironia és que aquest discurs el podria signar Semolina Tomic, artista i fundadora de l'Antic Teatre, que des de fa més de tres dècades promou la cultura de base contra la de grans institucions com ara les que

dirigeixen Serra i Carrera. La cultura de base, que es defineix com “la lliure i independent iniciativa ciutadana sorgida de la necessitat real d'un teixit local: persones, entitats, espais o propostes relacionades amb l'art, l'educació, la cultura, els públics o el fet social” fa anys que lluita “per una dinàmica bottom-up (de baix cap a dalt) en la programació i direcció de les polítiques culturals”, diu Tomic. I ara aquests activistes es troben que les institucions han incorporat la crítica i l'han convertit en autocrítica. Serra parla de “portar la complexitat a les governances”, mentre es queixa que la rigidesa de la Llei de Contractació Pública fa molt difícil incloure joves dins de l'equip per tal que la institució reculli els seus punts de vista, o que “dins del patronat del MNAC no hi ha ni un sol artista”. Tomic hi estaria d'acord.

Per als teòrics com Gasol, aquesta és la manera com el sistema capitalista desactiva la crítica cultural des de dins, com quan Inditex s'apropia del feminisme per vendre samarretes amb lemes feministes: “El feminisme, o és interseccional, o no és. No pots dur samarretes fetes per dones explotades a Bangladesh i dir que això és un gest feminista que t'empodera”, exposa. Per a Tomic, passa alguna cosa similar quan “la institució s'apropia clarament dels conceptes generats per la cultura de base per treure'n rèdit econòmic”.

Així, Fem Cultura, el pla de drets culturals de Barcelona, és la resposta de l'Ajuntament a moltes d'aquestes demandes històriques, però, a l'hora de la veritat, l'associació Cultura de Base es queixa que el pla “ha aparegut fet i publicat, sense diàleg ni capacitat per intervenir-hi, ni hem estat consultats en el seu procés”. Un exemple és el compromís de dissenyar la Biennial d'Art Manifesta 2024, quan el que els actors socials reclamaven era que l'Administració s'acostés al que ja s'estava fent: “Hem de superar el model de grans fires, festivals i esdeveniments artístics que busquen per damunt de tot projectar la ciutat en l'àmbit internacional tot emprant els seus actius culturals, alhora que es mantenen les estructures de la quotidianitat en plena indignació”, diu Tomic. “Biennial d'art?, es pregunta i es respon: “Ja hi ha una Biennial d'art cada dia, però no els interessa”.

Però, com distingir la fagocitació perjudicial de la incorporació fèrtil de la crítica? Carrera defensa el paper de les grans institucions perquè “els grans equipaments no només són els grans, són espais capaços de cristal·litzar la cultura de sota”. En aquesta línia, al seu parer, “els grans equipaments són interfícies, espais que projecten cap enfora, però al mateix temps cusen la vida cultural de sota”.

Durant el seu mandat iniciat el 2018, Carrera ha impulsat el posthumanisme com la gran línia del CCCB, un marc filosòfic que, precisament, es defineix per fer entrar dins de la conversa tot allò que abans quedava fora: del clima als animals no humans, de les plantes a les màquines. “Els museus són fills de la Il·lustració; hem d'assumir aquest llegat, però actualitzar-lo d'acord amb els grans reptes del moment”, diu.

En tots els casos, hi ha un sentiment compartit que Serra defineix amb precisió: “Al mateix temps que s'estan produint aquestes transformacions, la cultura no té centralitat, entesa en termes de legitimitat social”. Des de l'artista antisistema fins al director de museu, passant pel buròcrata cultural o el lletraferit, hi ha una frustració per no ser al rovell de l'ou dels debats. La paradoxa és sagrant, perquè la cultura hauria de ser el lloc on més es pensen i millor es critiquen els efectes d'aquests sacsejos, però els polítics i els ciutadans prefereixen la guia en la ciència i la tecnologia.

2 Els diners. I com que la cultura no és al centre del discurs, no se li dediquen prou diners. Cal recordar les xifres: la inversió per càpita en cultura a Catalunya se situa en 124 euros per persona, mentre que la mitjana europea és de 210. Mentre que el Departament de Cultura representava el 0,65 % del pressupost de la Generalitat, recentment actualitzat a l'1,3%, a França és el 2,5% i a Portugal, l'1, %. La davallada del pressupost de Cultura des del 2009 és del 50%.

També hi ha malestar sobre on van els (pocs) calers. Genís Roca, l'arqueòleg expert en internet que va liderar el grup de treball Catalunya 2022 que la Generalitat va crear per reactivar el país després de la pandèmia, té la impressió que “els últims anys la cultura catalana ha estat molt preocupada que la gent que fa cultura pogués fer cultura, i ara el que cal és que la gent pugui anar a la cultura”. I va un pas més enllà: “Déu nos en guard que tinguéssim dades, però sospito que hem fet una cultura per a molt poca gent”. En altres paraules, massa ajudes van a equipaments, i massa poques, als públics. Segons Roca, aquest sistema ha creat un seguit d'atròfies i ha distanciat la creació de la gent. “La cultura és lluita. La cultura és conflicte que estressa la realitat. Si la cultura està subvencionada sistemàticament, la cultura s'acaba autocensurant, acabes no incomodant el que et dona la subvenció, és a dir, acabes no incomodant el poder. I aleshores la cultura ja no fa la seva feina, esdevé entreteniment”.

I com en tants altres àmbits, també hi ha un problema en la redistribució. Mentre que la immensa majoria de treballadors culturals són precaris, els directors de grans equipaments cobren sous astronòmics (el director del Teatre Nacional, 115.000 euros; Lluís Pasqual, l'antic director del Teatre Lliure, cobrava, de mitjana, 223.657 euros anuals). Com assenyala Tomic, “l'Administració divideix l'activitat econòmica entre ‘públic’ i ‘privat’, terminologia que fomenta la confusió entre els conceptes ‘privat’ i ‘independent’ perquè les empreses d'espectacles comercials competeixen en el mateix mercat de subvencions que la cultura sense ànim de lucre”.

Els números semblen donar-li la raó. Així, el 2019, dels 200 milions d'euros del pressupost de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona, només 4,2 milions es reparteixen en concurrència pública entre els projectes de la ciutat. La resta del pressupost són convenis, aportacions directes atorgades a les administracions, entitats, organismes públics, persones físiques o jurídiques de dret privat.

La complexitat demandada en els debats també hauria de ser present en el finançament. Diu Roca que portem massa temps amb mals sistemes d'avaluació, que "mesurar està bé..., si mesures el que toca. Una institució com el CCCB ha de generar debats, però a l'hora de la veritat, el seu patronat mesura el nombre de gent que ha passat pel torn d'entrada", creu. "No es mesura quants debats ciutadans s'han generat, quants cops se n'ha parlat en una tertúlia de ràdio o quants tallers s'han fet amb joves del barri. Els sistemes d'avaluació dels serveis públics avaluen poc el valor públic que generen".

Roca ho compara amb els vicis d'avaluar les notícies dels diaris pel nombre de visites que generen: "El que et porta al clickbait en la premsa, et porta als seus equivalents en la cultura".

3 La feina de l'artista. Tots els artistes són falsos autònoms. Per això, l'Estatut de l'Artista (que hauria d'englobar des del ballarí fins al tècnic de so) és una de les reclamacions històriques del sector. I encara surt a totes les converses: Tomic, que ha lluitat incansablement per aconseguir-lo, diu que a Catalunya "ser un artista no és ser un treballador", i ja ho veu venir: "Em moriré sense veure'l aprovat". A diferència d'altres àmbits, els treballadors de la cultura es troben amb un marc legal que no reflecteix la naturalesa del seu treball. Un concepte clau es repeteix: "Intermitència". Els artistes no només treballen quan es troben contractats per a un projecte concret, però és l'únic moment en què poden aspirar a acollir-se a un marc legal que els doni drets laborals.

Al llarg dels anys s'han fet moltes propostes del que hauria de contenir aquest estatut: aplicar un IVA superreduït a la cultura, evitar l'ús abusiu de la contractació mercantil, garantir la seguretat social i les baixes per maternitat, regular els incentius fiscals i la llei del mecenatge, garantir els drets d'autor, fer compatible els ingressos per activitats artístiques i docents amb la jubilació... Davant del fracàs, Tomic critica com "la base del projecte neoliberal en la cultura és la sectorialització", dividir el camp en capelletes de teatre, cinema, llibres... per tal de fragmentar i dispersar les lluites. Però l'activista també està molesta amb la incapacitat dels mateixos artistes per organitzar-se col·lectivament i fer pressió fins al final. Per exemple, a França, on existeix una "Llei per a intermitents de l'espectacle", citada i envejada constantment per tots els agents de la cultura catalana, cada cop que el govern n'ha volgut reduir la dotació ha hagut de fer marxa enrere per la ferotgia de les protestes que el sector ha ofert com a resposta.

4 Reterritorialitzar. Amb la pandèmia s'ha vist que la cultura s'havia convertit en un monocultiu turístic, i això té conseqüències: "Si hi ha una emergència, estàs venut, i si només has mirat per aquest tipus de públic, has deixat de mirar pels ciutadans que tens a prop, als quals et deus i dels quals depens realment". Això ho diu Ingrid Guardiola, assagista i directora del Bòlit Centre de Cultura Contemporània de Girona, que prefereix parlar de "reterritorialitzar" que de "descentralitzar": "Donar valor al que es pot discutir i crear en un lloc a partir de la densitat demogràfica o la concentració d'institucions de poder és demencial", sosté. "El que es pot discutir o crear en qualsevol lloc té valor més enllà dels factors quantitius".

Superada l'hegemonia d'un pensament desarrelat i cosmopolita, hi ha un gir en tots els àmbits de la cultura cap a la importància del pensament localitzat, que, segons Guardiola, "ha de traduir-se en una transferència de poder i de recursos més enllà del vell eix centre-perifèria".

Evidentment, en una realitat com la catalana, la reterritorialització és doblement important i doblement complicada per les friccions amb el govern central, de les quals es queixen tots els directors. Parlant de la cocapitalitat, Carrera recorda que "la relació amb Madrid és complicada: arriben molt pocs diners i, quan arriben, és amb comptagotes, amb una necessitat excessiva de justificar-ho tot". En la mateixa línia, Serra denuncia: "Aquí no arriba res, el gros dels fons Next Generation va parar als grans equipaments de Madrid". És un fet que dificulta la que, segons el director del MNAC, hauria de ser la tasca de les institucions culturals catalanes: "Una doble funció: d'una banda, parlar del lloc on estem, però, des d'aquest lloc, donar una visió del món que miri enfora. Hem d'oferir una mirada pròpia, però universal, que dialogui amb les altres veus del món i els ofereixi les nostres preguntes i respostes". Mentrestant, l'Estat inverteix 15 milions d'euros en el pressupost anual del MNAC; en el Museu del Prado, 50 milions.

5 El "desprestigi heretat". Hi ha molts més malestars enquistats i recurrents: la rigidesa burocràtica, la manca de continuïtat en les polítiques culturals, la ingerència dels polítics... Si bé és cert que costa distingir un neguit específicament cultural d'una angoixa social generalitzada, el sacseig de la pandèmia ha servit per veure millor certes coses. Tal com diu Guardiola: "Hi ha un desprestigi heretat: la classe política mai s'ha servit de la cultura per vendre el seu discurs, ni tan sols a nivell instrumental, i quan li ha interessat ha estat des del punt de vista nacionalista o excloent. Cal entendre que, sense cultura, no existeix societat possible, i des de tots els llocs de poder s'ha de vetllar per la cultura".

Consultant les prioritats dels fons Next Generation, aquesta demanda no està sent escoltada. En un moment de grans transformacions, el món s'està repensant a partir dels criteris de la ciència, la

productivitat i la racionalitat instrumental, que són, precisament, aquells que la cultura es dedica a posar en qüestió davant la complexitat de totes les formes de vida.

PER ENTENDRE EL MALESTAR CULTURAL

Una biblioteca d'urgència per analitzar els mals de la cultura podria passar per aquests títols més o menys recents:

Barcelona, cultura sense capital. Marc Roig (Publicacions de l'Abadia de Montserrat). Repassada personal d'aquest antropòleg i comissari artístic a 30 anys de polítiques culturals a Barcelona, i que arriba a la conclusió que no han estat prou populars ni prou nacionalistes.

Art (in)útil. Sobre com el capitalisme desactiva la cultura. Daniel Gasol (Raig Verd). Llibre de teoria de l'art contemporània per entendre com els creadors crítics amb el sistema s'enfronten a les contradiccions de criticar-lo i participar-hi alhora.

Pensar Barcelona. Ideologies d'una ciutat global. Edgar Illas (Apostroph). Una anàlisi filosòfica, literària i arquitectònica del magma ideològic que va convertir Barcelona en una marca postmoderna. Ideal per saber d'on surten molts dels mals d'avui.

Aún hay tiempo. Paisajes para después de la pandemia. Diversos autors; editat per José Guirao i Magdalena Cantero (Universidad de Almería). Recull de mirades interdisciplinàries sobre el món postpandèmia, amb articles brillants en l'àmbit de la cultura, com el de Jordi Costa.

Nova il·lustració radical. Marina Garcés (Anagrama). Una crítica constructiva al projecte il·lustrat, l'èxit de la qual la converteix en una guia per entendre el pensament hegemònic entre l'acadè.

Quadern El País [en línia] [consultat: 31/01/2022]. Disponible a:
https://cat.elpais.com/cat/2021/12/10/actualidad/1639142917_335282.html